
XAVIER GÓMEZ

"CURIAL E GÜELFA",
PETGES MITOLÒGIQUES

(1) Veg. J. RUBIÓ I BALAGUER, *De l'Edat mitjana al Renaixement*, Barcelona, Teide, 1984, p. 67.

(2) Veg. P. BOHIGAS, «Notes sobre l'estructura del 'Curial e Güelfa'». *Homenatge a Rubió i Lluch*, (Barcelona, 1936), III, p. 618. Per bé que s'encarrega Lola Badia de contradir-lo, aquesta professora ens demostra fins a quin punt són importants aquestes "digressions indigestes" pel que fa, paradoxalment, a l'estructura del text, digressions que actuen com a boia estructuradora, al voltant de la qual s'arrangen, a tall de *Ringkomposition*, d'altres episodis. (Veg. L. BADIA, "De la 'reverenda letradura' en el *Curial e Güelfa*", *Caplletra*, 2 (Primavera 1987), pp. 5-18. (Hem d'agrair l'extrema amabilitat d'aquesta estudiantosa que ens els ha facilitat).

(3) Veg. M. DE RIQUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1964 II, p. 628.

(4) Com a edicions bàsiques hem emprat les següents:

Curial e Güelfa, a cura d'Aramon i Serra, Barcelona, Barcino, 1930-1933, 3 vols.
Curial e Güelfa, "Text del XVes

*"L'erudició canta victòria quan pot anotar a peu de plana allò que anomenem la "font" d'un passatge o d'una idea. Però entre la seca acotació històrica i el procés d'infantament al qual la suggestió dóna origen, hi ha una distància que no sabríem mesurar"*¹

Són moltes les raons per les quals hom es podria veure atret de fer un estudi sobre el *Curial*, com bé podem veure en el gran nombre de treballs que s'hi han fet. Aquest text ha estat pres com a objecte d'investigació sota diferents punts de vista i amb diverses intencionalitats.

Tanmateix, hi ha un aspecte que ha estat poc estudiat: dintre aquesta obra es pot veure tot un munt de referències clàssiques i erudites, les quals han estat prou descurades per part de tots aquells qui han treballat la novel·la. En tot cas, d'aquestes referències al si de l'obra,² aquella part que Martí de Riquer n'estima estalviable és la part que més ens interessa.³

És obvi que es planteja un problema prou difícil de resoldre quan ens fixem en aquestes referències i ens demanem per les fonts de les quals pogué beure el nostre autor.

Unes quantes observacions sí que són a les notes de les edicions⁴ —i hem de reconèixer que ens han servit com a punt de partida per tal de poder efectuar la nostra tasca—; però el que és un intent d'estudi sistemàtic no s'ha fet. I açò és el que hem

volgut fer: ens hem proposat, tot centrant-nos en les referències mitològiques més que res, de fer un estudi diacrònic, un estudi a partir dels fonaments culturals sobre els quals l'autor construí l'obra, i en aquest cas concret, un estudi de les fonts mitogràfiques i clàssiques. I a partir d'aquí ja es podrà discutir fins a quin punt l'autor podria ésser considerat o no *humanista*, o de *reverenda letradura*, com ell mateix diu,⁵ quina era la seva competència intel·lectual, etc.

Com que no som medievalistes, potser alguns detalls i aspectes ens passen desapercebuts. Aquesta és una limitació de la qual som conscients; tanmateix, creiem que també des del nostre punt de vista de la filologia clàssica podem ajudar a la decodificació d'aquest text. Esperem i desitgem que aquest treball siga útil a tots els que estudien aquesta novel·la.

Si hi ha cap obra sobre la qual hom haja formulat les més diverses teories pel que fa a la seua autoria, aquesta ha estat, sens dubte, la novel·la que estem tractant. I, malgrat aquestes, la incògnita encara no ha estat resolta. Pel que fa a les diverses teories formulades, ens remetem al magnífic treball d'A. Espadaler.⁶ No és la nostra intenció de resoldre el problema de l'autoria de l'obra. El que sí que és evident és que tal vegada proporcionem una mica més de llum al'aspecte i, una vegada establertes les seues fonts, es pugua tenir la certesa de la identitat d'aquest enigmàtic personatge.

Tothom acorda de datar el *Curial* pel voltant de la meitat del segle xv.⁷ Aleshores, cal situar aquesta novel·la dintre l'ambient que la tradició local ha batejat, amb millor o pitjor fortuna, com a *humanisme català*, si se'ns pot permetre d'emprar aquest terme, amb totes les reserves i limitacions que tota etiqueta comporta, i més aquesta, l'evolució de la qual es pot estudiar perfectament en un treball de Lola Badia.⁸

FONTS MEDIEVALS I TRADICIÓ CLÀSSICA TRAMESA PER AQUESTES

Parlar de les fonts del *Curial* és, si més no, parlar de tots els corrents que han pogut influir en la nostra literatura, la qual feina excedeix el nostre objectiu. Que el nostre autor rebé influències de tots llocs és clar, i ho podem comprovar contínuament en la seua lectura.

• *ITALIANES*.— Són aquelles sobre les quals més se n'ha parlat.⁹ Nosaltres, per motivacions metodològiques, reduïrem a uns quants autors l'atenció d'aquest estudi, atesa la seua incidència en el text estudiat.

• *FRANCESES*.— Quant a la cultura francesa, en aquest aspecte, més que res es pot resseguir aquesta influència en alguns noms de personatges, en alguns episodis, i en el reffons cavalleresc (del qual la nostra literatura no hi era exempta, tanmateix).¹⁰

segle, reproduït novament del còdex de la Biblioteca Nacional de Madrid per R. Miquel i Planas, ab estudis y notes del mateix y de Anfos Par", Barcelona, Biblioteca Catalana, 1932.

Hem emprat també d'altres. Per bé que llurs notes no ens han aclarit massa aquest aspecte, cal reconèixer que les introduccions són molt interessants:

Curial e Güelfa, "Novela catalana del quinzen segle, editada per A. Rubió i Lluch", Barcelona, Real Academia de las Buenas Letras, 1901.

Curial y Güelfa, "Introducción de G. Sansone. Traducción de P. Gimferrer", Madrid, Alfaguara, 1983.

Com que les dues edicions bàsiques seran prou esmentades al llarg del nostre treball, per raons de comoditat i simplificació de cites bibliogràfiques les citarem abreviadament:

Curial. Aramon / *Curial*, Miquel, I, en parlar de les fonts proposades, esmentarem només el nom de l'editor.

(5) Veg. *Curial*, Aramon, III, p. 9.

(6) Veg. A. ESPADALER, *Una reina per a Curial*, Barcelona, Quaderns Crema, 1984.

(7) Veg. *Curial*, Miquel, XVIII. *Curial*, Aramon, III, p. 29.

A. ESPADALER, *Història de la literatura catalana*, II, pp. 602-631. *Curial y Güelfa* (Intr. G. Sansone), LXV.

(8) Veg. L. BADIA, "L'humanisme català, formació i crisi d'un concepte historiogràfic", *Actes del V Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes*. (Andorra, 1-6 Octubre 1979), Abadia de Montserrat, 1980, pp. 41-70.

Pel que fa a aquesta època, ubèrrima en manifestacions culturals, ens remetem a l'abundosa bibliogra-

fia que hi ha sobre aquest aspecte. Especialment importants per a nosaltres han estat:

A. RUBIÓ I LLUCH, "Joan I humanista i el primer període de l'humanisme català", *Estudis Universitaris Catalans*, VIII, Barcelona, 1914.

J. RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, Abadia de Montserrat, 1984.

M. DE RIQUER, "L'humanisme català", *Actes del VIII Congrés de la Corona d'Aragó*, 1984, II.

M. OLIVAR, "Notes entom la influència de l'"Ars Dictandi" sobre la prosa de cancelleria de finals del segle XIV". *Homenatge a Rubió i Lluch*, Barcelona, 1936.

J. RUBIÓ I LLUCH, "Sobre Sal-lusti a la cancelleria catalana", *Spanische Forschungen*, XXI, 1963.

J. AMETLLER I VINYAS, *Alfonso V de Aragón y la crisis religiosa del siglo XV*, San Feliu de Guíxols, 1928, vol. III.

J. RUBIÓ I BALAGUER, "Sobre la cultura en la Corona de Aragón en la primera mitad del siglo XV", *IV Congrés de la Corona d'Aragó*, Mallorca, Ponència 7.

R. PFEIFFER, *Historia de la filosofía clásica*, II (de 1300 a 1850), Madrid, Gredos, 1981.

A. SORIA, *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo (según los epistolarios)*, Granada, Universidad, 1956.

J. RUBIÓ I BALAGUER, *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, Barcelona, Teide, 1984.

(9) Són quasi innombrables els autors que han parlat, totalment o parcialment, de la influència italiana en les nostres lletres en aquesta època. És evident que eren en un lloc preminent de les lectures preferides. A la Corona d'Aragó hi havia un altre condicionant que afavoria aquest flux d'idees i tècniques d'Itàlia cap a les nostres

Nosaltres hem recollit dues informacions tretes del llibre esmentat, que són prou simptomàtiques:

"Entre 1316 y 1328, las *Metamorfosis* de Ovidio no sólo se tradujeron, sino que recibieron un comentario intelectual y moral que hizo un libro enorme, de más de sesenta mil versos, en pareados octosílabos. Su autor es desconocido; sólo sabemos que era borgoñón, traduce primero las fábulas tales como Ovidio las presenta, y en seguida añade una explicación instructiva" (i, després, en nota:) "Véase el *Ovide Moralisé*, ed. C. de Boer, Amsterdam, 1915-1938. El editor señala como fuentes principales de los comentarios explicativos del autor las siguientes: la *Biblia*; las *Heroidas* y los *Fastos de Ovidio*; Estacio y los mitógrafos Higinio y Fulgencio".¹¹

En un treball acurat, M. Consuelo Álvarez Morán,¹² que ha treballat molt aquest camp, aprofundeix l'estudi de les fonts de l'*Ovide Moralisé*, i ens apunta cap a una altra font possible: els *Mytographi Vaticani*.

A més, al llibre de G. Highet trobem una notícia interessant: ens parla d'un poema provençal del 1234 on indica les històries que ha de conèixer tot bon trobador, i ens trobem, una altra vegada, amb Ovidi i els *Fastos*, les *Metamorfosis*, les *Heroides*, i també amb la *Historia Troyana* de Guido delle Colonne, a més d'altres. Més apuntaments de cara a les possibles fonts.¹³

• CASTELLANES.— També se'n poden veure, per bé que més difuminades.¹⁴ A l'edició de R. Miquel i Planas s'incideix en el mateix punt, prenent també com a referència A. Par.¹⁵ El que podria semblar un tret d'estil, o àdhuc, una preferència personal, dona pas a una consideració sociològica a la mateixa introducció: a banda de les inclinacions que hom hi pogués observar, també hi ha uns altres fets decisius, i en aquest punt és inevitable la referència a la reina Maria: "*Aquest (el canvi polític), ab la cort castellana de D. Maria, esposa del Magnànim, afavorí la introducció y expandiment del idioma cortesà en les cancelleries y cenacles literaris. Per açó la llengua culta ne fou més influhida que la parla vulgar*".¹⁶

Després de fer aquesta petita introducció sobre els diferents focus culturals d'on pogué ésser influït el nostre autor, fóra injust de no fer ja una petita indicació a la principal font d'erudició de l'època. Ens referim a la literatura clàssica, la qual més endavant investigarem pas a pas i a fons. Dir que en aquest autor és fonamental, és no dir res de nou. Gairebé cap fragment d'aquesta novel·la és exempt de referències clàssiques. I açò ens porta cap a una altra reflexió: no és que l'escriptor intente amagar les referències dels llibres que empra, per tal de defensar una pretesa originalitat —concepte sobre el qual hom podria discutir molt—, sinó que ell mateix les fa paleses,

les evidència, ens indica on cal llegir el que ell ens relata d'una manera abreujada (cert que no sempre, però). L'autor ens revela algunes de les seves fonts: Ovidi, Ptolomeu, Macrobi, Valeri Màxim, etc...¹⁷ Com i quan els empra és el problema que se'ns planteja i el que hem intentat resoldre. Tanmateix, la primera tasca que ens calia fer era aquella de comprovar la possibilitat que l'autor tingués a l'abast aquestes *auctoritates* (i d'*auctoritates* parlem, perquè d'aquesta manera potser s'expliqués per què barreja amb autors títols de llibres, com el *Catolicon* amb Uguici, Priscià, etc...).¹⁸ Admesa aquesta possibilitat, calia enfrontar-se amb els textos: uns els trobarem en català ja en la seua època, d'altres no. I arran d'aquí començava el treball veritablement efectiu, exposat tot seguit amb les dificultats que ens comportà.

S'escau, ara, una altra advertència: ni podem, ni volem parlar de tots els autors, ni tampoc de totes les obres d'un autor. Ens fixarem només en aquelles obres que trameten, d'alguna manera, informació útil per a l'escriptor pel que fa a l'exposició d'aquests autors i de llurs obres.

AUTORS I OBRES ITALIANES

*"In uno spazio di quattro mesi e a soli 20 km. di distanza, si portavano a compimento le due manifestazioni più notevoli d'italianismo rinascimentale delle lettere catalane. 15 aprile 1429 nella cittadina di Sant Cugat del Vallès veniva allestita la bella traduzione catalana del Decameron; il primo agosto dello stesso anno "in civitate nobili Berchinone" si concludeva la "Comèdia de Dant Alighieri de Florença, traslatada per N' Andreu Ffabrer, al gutzir del molt alt princepe victoriós senyor lo rey don Alfonso rey d'Aragó, de rims vulgars toscans en rims vulgars catalans"*¹⁹ —diu Martí de Riquer. Si més no, connotava un veritable interès per aquestes obres i llurs autors; interès que quedarà ben manifest per l'ús que en fa l'autor del *Curial*.²⁰

• Giovanni Boccaccio

El certaldès era conegut, i prou, pels erudits d'aquesta època, i açò és un fet constatable. Només ens hem de fixar en la citació abans esmentada. I d'altres, a més a més, que així ho corroboren. Pensem, per exemple, en els dos articles de D. Romano, que hem citat, on veiem que, a més del *Decameró*, el *Corbaccio* i la *Fiammeta* havien estat traduïdes al català, com també ho fou el *De Mulieribus claris*,²¹ i que, com d'altres manuscrits, es trobaven a la Corona d'Aragó. Ara bé, de les obres abans esmentades, en féu el nostre autor un ús prou escàs; tanmateix, no tan escàs com apunta Nicolau d'Olwer, que el redueix a dos passatges.²² També diu aquest erudit al mateix article que el Boccaccio "moralista" no era conegut a Catalunya.²³ Si dins l'epítet "moralista" hom

terres: la presència d'aquesta Corona a terres italianes. A tall d'exemple, anotem els següents treballs:

M. DE RIQUER, "Il Boccaccio nella letteratura catalana medioevale", pp. 107-126.

D. ROMANO, "Un codice boccaccesco del '400 nella Corona d'Aragona", pp. 199-204. (Tots dos al llibre *Il Boccaccio nelle culture e letterature nazionali*, Firenze, Leo S. Olschki editore, 1978).

LL. NICOLAU I D'OLWER, "Apunts sobre l'influència italiana en la prosa catalana", *Estudis Universitaris Catalans*, II, Barcelona, 1908, pp. 166-179, 306-320.

D. ROMANO, "La versió catalana del 'De Mulieribus claris' de Boccaccio", *Miscel·lània Aramon i Serra*, Barcelona, 1984, I, pp. 507-510. Hi trobem una notícia força interessant: aquesta és l'única traducció catalana coneguda de les obres escrites en llatí per Boccaccio, la qual cosa apunta a la idea que el nostre autor hagué de consultar les *Genealogie (sic) deorum gentilium* en llatí.

F. RICO, "Petrarca y el humanismo catalán", *Actes del III Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalana*, Montserrat, 1983, pp. 257-291.

M. DE RIQUER, "Narcís Franch, traductor del 'Corbaccio'", *Boletín Sociedad Castellonense de Cultura*, XVI, Castelló, 1935, on, a més, ens parla de l'ús que fa A. de Vilargut del llibre desè de les *Genealogie* per la mort de Medea a la seua traducció de la tragèdia de Sèneca. Un altre punt que reforça la hipòtesi del coneixement d'aquesta obra per part dels nostres humanistes.

J. RUBIÓ I BALAGUER, *De l'Edat mitjana...*

F. RICO, *Sylva XXIII*, "Para el *Curial*", *Sylvae XXI-XXV*.

Miscel·lània Aramon i Serra, IV.

(10) Veg. G. HIGHER, *La tradición clásica*, México, Fondo de Cultura Económica, 1954, I, pp. 82-117.

(11) Veg. G. HIGHER, *La tradición clásica*, I, p. 107.

(12) Veg. M. C. ÁLVAREZ-MORÁN, "El 'Ovide Moralisé', moralización medieval de la *Metamorfosis*", *Cuadernos de Filología Clásica*. XIII, Madrid, 1977, pp. 9-32.

(13) Veg. nota 11.

(14) Veg. *Curial*, Aramon, I, p. 12.

(15) Veg. *Curial*, Miquel, XXI.

(16) *Ibid.* XXII.

(17) Veg. per exemple: Guido delle Colonne: I, 97; III, 85, etc.; Dante: II, 6; III, 61; 74, etc.; Plató: II, 128; Macrobi: II, 6; III, 43, etc.; Ovidi: III, 5...; Fulgenci: III, 6; Papias: III, 9; Sal-lusti: III, 9; Sant Jeroni: III, 9; Malaquies: III, 9; Citero: III, 10; Valeri Màxim: III, 10; Ptolomeu: III, 60; Aristòtil: III, 70; Estaci: III, 72; Sant Jeroni: III, 89; Virgili: III, 88; Titus Livi: III, 213; i uns pocs més. Tot i que no es redueixen els usos d'aquests autors a les ressenyes ara donades, n'hi ha més al·lusions al llarg de l'obra. Valguen només com a exemple.

(18) Veg. *Curial*, Aramon, III, p. 177.

(19) Veg. M. DE RIQUER, *Il Boccaccio nella letteratura...* p. 117.

(20) És molt interessant l'article abans esmentat de LL. NICOLAU I D'OLWER, "Apunts..."

(21) Veg. D. ROMANO, "La versió catalana del 'De mulieribus claris' de Boccaccio".

(22) Veg. LL. NICOLAU I D'OLWER, "Apunts...", p. 313.

(23) *Ibid.* p. 174.

(24) Veg. nota 9.

pot incloure la seua obra *Genealogie (sic) deorum gentilium*, i, sincerament creiem que es pot fer, car el seu caire moralista és indiscutible, gosem contradir aquesta afirmació de l'estudiós. Ja abans, en parlar de l'article de M. de Riquer sobre la traducció del *Corbaccio*, hem al·ludit a la utilització que fa del *Genealogie* el traductor de Sèneca,²⁴ i ara tornem a remetre-hi per apuntar com Bernat Metge empra també prou Boccaccio.

Ni que només fos per aquesta citació, ja podríem dir que el *Genealogie* era conegut, és a dir, una de les seues obres "moralistes" havia estat a l'abast d'alguns escriptors, per més que vulguem suposar un cercle tancat d'accés a aquests llibres.

Abans de continuar, cal que confessem que, en un primer moment, el que nosaltres esperàvem trobar al *Curial* eren referències puntuals i fàcilment localitzables, i, a més, crèiem factible que es pogués reduir aquesta recerca a uns quants autors llatins, o bé a textos producte de la transmissió d'aquests, augmentats amb les ineludibles glosses a les quals eren tan afeccionats en l'edat mitjana. Assabentats que fórem del caire moralista que aquestes explicacions marginals tenien, de seguida pensàrem seguir aquesta línia. Però, mentre llegíem i rellegíem l'obra en qüestió, vèiem una mena d'oscil·lació quant a l'ús d'aquests esplaiaments moralitzants. Hem de reconèixer que vencia la vessant, diguem-ne, pagana o amoral —entès aquest terme com la manca d'intenció al·legòrica o moralitzadora de l'autor, tant per la utilització que feia de les divinitats com per les possibles explicacions— i no volem deixar de remarcar que era el nostre parer, com a lectors. Tanmateix, a partir d'una conferència de Lola Badia,²⁶ vèiem els nostres supòsits confirmats. No es podia dir precisament que l'ús d'elements clàssics a la novel·la obeís a motius moralitzants, potser sí simbòlics —qüestió que deixarem per estudiosos de la literatura més entesos—, però poc moralitzants. Així mateix, trobàrem confirmada una hipòtesi que, a poc a poc, s'anava afermant al nostre treball, a banda de les indicacions abans formulades: hi havia, dintre els termes mitològics emprats, un ressò del *Genealogie*; concretament, en parlar del mite de les muses reflectit per l'autor del *Curial*, tot qüestionant l'atribució a Fulgenci.²⁶ No és el nostre objectiu fer un estudi de la fortuna de què gaudí el *Genealogie* en la seua època, ni les seues fonts d'informació: bona cosa d'aquests interrogants es resol en la introducció a la traducció castellana.²⁷ És remarcable el fet que gairebé totes les fonts utilitzades per l'autor del *Curial* figuren també a l'obra esmentada, però creiem que no és gens estrany, ni un indicador suficient per tal de concloure que el *Genealogie* en siga l'única font, per dir-ho així, directa. Dintre una obra d'aquesta magnitud és normal que apareguen esmentats innombrables autors i que en alguns moments els camins d'informació d'altres escriptors coincideixen amb els de Boccaccio. Tanmateix, ho havíem de tenir en compte.

Assenyalem, només a tall de curiositat, que l'autor no esmenta mai Boccaccio, cosa que sembla una mica estrany, quan quasi sempre ho fa amb les altres autoritats. Potser fos una possible objecció a la nostra hipòtesi. Nosaltres intentarem demostrar que l'utilitzà. Com a indicador, ens remetem a M. de Riquer, el qual ens assenyala com

Bernat Metge omet qualsevol al·lusió a Boccaccio, i tanmateix al seu llibre III, a la investiva contra les dones, resta ben palès el rerefons argumental d'ell, concretament de l'obra *Corbaccio*.²⁸

• Dante Alighieri

Poc podem dir pel que fa a la seva influència que no haja estat dit ja: Nicolau d'Olwer ens en dóna nombrosos exemples,²⁹ ultra els comentaris de les edicions. Com que l'obra al·ludida del Dante és sempre la *Divina Commedia*, no ens ha d'estranyar gaire que moltes d'aquestes citacions entren dintre el caràcter mitològic que nosaltres intentem aclarir.

• Guido Delle Colonne

Amb aquest jurista messinès es completa la tríada d'autors italians que més presents són al text estudiat.³⁰ El cas és que tenim davant una obra que és de les més emprades per l'autor del *Curial*, a la qual es refereix contínuament quan ha de tractar el tema troià i els seus herois. Hi ha, però, alguns trets interessants. Aquesta obra era ja molt coneguda a la Corona d'Aragó³¹: tot i que el traductor ens diu que la traduí del llatí, ja n'havien entrat abans traduccions franceses,³² i, com diu R. Miquel a la descripció dels manuscrits que va emprar per a l'edició,³³ el manuscrit B (un dels pitjors i dels menys fidels), escrit a Barcelona el 1443, porta, junt amb les *Istòries Troyanes*, les *Tragèdies* de Sèneca, o, si més no, un epítom d'aquelles.³⁴ Si hom pogués albirar la presència de Sèneca al nostre autor, fóra força interessant de posar en relació aquest descobriment amb la possibilitat que l'escriptor utilitzés aquest manuscrit. Tanmateix, açò sembla una mica difícil. Si, com suposem, aquestes *Tragèdies* estan resumides, ben poc de profit podria treure'n l'autor, el qual acudeix quasi sempre amb referències puntuals als textos abans esmentats.

I ara, acarem per primera vegada, que no pas l'única, un dels interrogants claus pel que fa als pressupòsits bàsics de la nostra recerca. És evident que per tal d'arribar per via directa a les fonts d'informació, cal que el lector domine el codi lingüístic mitjançant el qual ha estat escrit el text objecte de la seua lectura. Així, un dels primers punts a aclarir en aquest aspecte és quina era la competència lingüística de l'autor del *Curial*. De moment, intentarem esbrinar-ho només en les tres obres fins ara estudiades. El fet que llegia italià és indiscutible, donades les citacions que inclou al text. Hom podria qüestionar-ho, adduint que moltes d'aquestes són incorrectes; tanmateix, moltes d'aquestes errades creiem que s'expliquen perquè aquest citava de cor, i d'ací les faltes. I açò val, evidentment, per a la *Divina Commedia* de Dante, que és aquella que apareix esmentada.

(25) Veg. L. BADIA, "De la 'reverenda lettradura'..."

(26) Paraules pronunciades a la mateixa conferència a la qual es refereix la nota anterior.

(27) Veg. G. BOCCACCIO, *Genealogía de los dioses paganos*. Edición preparada por M^a. Consuelo Álvarez Morán y Rosa M^a. Iglesias, Madrid, Editora Nacional, 1983, pp. 8-44. A més veg. també M. C. ÁLVAREZ MORÁN, "Notas sobre el Mitógrafo Vaticano III y el Libellus", *Cuadernos de Filología Clásica*, XIV, Madrid, 1978, pp. 207-223.

(28) Veg. M. DE RIQUER, *Il Boccaccio nella letteratura...* pp. 112-113.

(29) Veg. LL. NICOLAU I D'OLWER, "Apunts...", pp. 310-312.

(30) Mal que siga breument i en nota, no podem deixar de citar també Francesco Petrarca. Ll. Nicolau no estima la seua presència molt remarcable. Tanmateix, F. Rico en té els seus dubtes, i apunta la possibilitat que el conegués (veg. F. RICO, *Sylva XXIII, Para el Curial*, p. 235).

(31) Veg. GURU DE COLUMPNES, *Les Histories Troyanes*, "traduïdes al català en el xiv^{en} segle per En Jacme Conesa, y ara per primera volta publicades per R. Miquel y Planas", Barcelona, Biblioteca Catalana, 1916. Veg. també LL. NICOLAU I D'OLWER, "Apunts...", p. 171. I també *Curial*, Miquel, XV.

(32) Veg. GURU DE COLUMPNES, *Les Histories Troyanes*, 3.

(33) Veg. *Curial*, Miquel, XX-XXII.

(34) *Ibid.* XXI.

Si ha emprat el *Genealogie*, de Boccaccio, és indiscutible que també podia llegir llatí. No hi ha dubte que, si hi acudí, ho va fer al text en llatí, car les primeres traduccions d'aquest llibre foren prou més tardanes: la primera a l'italià fou el 1585.³⁵ I el fet que llegís llatí ja és un exponent clar d'instrucció més o menys elevada per part de l'escriptor.

Curt J. Wittlin, en una conferència,³⁶ després de fer veure clarament els manlleus que Joanot Martorell havia fet de les *Històries Troyanes*, tot deixant entreveure que l'autor del *Tirant* havia emprat un original llatí,³⁷ féu referència, inevitablement, al *Curial*, i semblava decantar-se per l'opinió que hom podria relacionar Joanot Martorell amb el nostre anònim.³⁸ L'existència a València, aleshores, d'una mena de cenacle literari, al qual pertanyerien aquests autors, i també Roís de Corella, és una cosa que, malgrat ésser molt atractiu, nosaltres no discutirem. Valga aquesta opinió per a aquells qui vulguen esbrinar-ne l'autor.

(35) Veg. G. BOCCACCIO, *Genealogia de los dioses paganos*, pp. 40-41.

(36) Conferència pronunciada a València, el 5 de maig del 1986, amb motiu del *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, el títol de la qual era "La influència de les *Històries Troyanes* de Jaume Conesa, en el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell."

(37) Fins i tot apuntava que un de dels fulls d'aquest manuscrit mancava, i aquest es corresponia amb una de les citacions de Joanot Martorell. (Tanmateix, J. Riera i Sans ens indicà que era ben poc probable que Martorell entengués una paraula de llatí).

(38) Curiosament, la referència que dona l'autor del *Curial* sobre la beltat de Làquesi: "No vull musar en escriure per menut totes les circumstàncies de la sua bellesa, mas aquell qui ho voldrà saber lija Guido de Columpnis allà on descriu la bellesa de Elena, e sie content ab allò, e pense que a Làquesi no li fallia bellesa". (I, 97): és la mateixa que emprà Joanot Martorell per descriure la bellesa de l'amada de *Tirant*, encara que aquest copia i redueix la descripció.

(39) A més de l'índex que farem més endavant.

(40) Veg. L. BADIA, "De la 'reverenda letradura'...".

(41) Veg. R. ARAMON I SERRA, "L'humorisme del *Curial e Güelfa*", *Homenatge a Rubió i Lluch* 1936, II, pp. 703-723.

(42) *Ibid.*, p. 719.

(43) *Ibid.*, p. 720.

FONTS CLÀSSIQUES

Fer una relació, a priori, dels autors clàssics que creiem que hi apareixen, és una mica arriscat. Pensem que és més lògic anar exposant-los tal i com van apareixent als textos estudiats.³⁹

Dissortadament, aquest tema no havia estat tractat fins ara. Aquesta part, que com hem vist és considerada avorrida, estalviàble, que Espadaler, "evita com el 'gat qui passàs tos per brases', de lul·liana memòria",⁴⁰ [sistemàticament], no fou aclarida. Fóra injust que no reconeguéssem les observacions al respecte que hi ha a les notes i comentaris de les edicions, perquè aquestes són les que d'antuvi ens van guiar cap una via determinada. També Aramon i Serra se n'ocupa, per bé que marginalment,⁴¹ i explica l'aparició de aquestes referències pel desig de caricaturització d'aquests personatges per part del nostre autor. Creiem, però, que no és del tot encertada aquesta explicació: l'escriptor no emprà passatges o figures mitològiques per tal de parodiar el que sigui. Més aviat, les utilitza com a figures d'estil i com a mostra d'erudició, cosa que diu després Aramon també, i sembla contradir-se.⁴² Nogensmenys, ho entenem com una competència en aquests coneixements clàssics, i a ells acudeix quan els necessita, i els emprà com a vehicles d'expressió poètica, i, fins i tot gosaríem dir, amb Lola Badia, de la seua poètica.

No voldríem pas seguir endavant sense citar dos fragments que ataquen el nucli de la qüestió: les seues fonts,

"Els déus —diu Aramon—,⁴³ ací i en altres llocs del tercer llibre —i també al començament del segon— es confonen amb els planetes que porten llurs noms.

És un motiu de més per a lluïment de l'autor, que barreja dades mitològiques amb dades astronòmiques. L'efecte, a vegades, no deixa d'ésser altament còmic”.

Tenim, doncs, una barreja de dades, indicativa d'una certa confusió. A més, apunta Lola Badia:⁴⁴

“Hi ha dues maneres de jutjar aquestes incongruències i aquests pintoresquismes; pensar que es tracta d'un recurs literari volgut per a dotar l'al·legoria de la ciència d'un cert aire esotèric... o, més brutalment, pensar que la ignorància del nostre anònim no dóna per a més. Creure que fonamentalment la manera correcta de jutjar-les és la segona, no implica necessàriament desestimar la primera”.

Tanmateix, no s'acaben les incongruències amb les que esmenta L. Badia: n'hi ha moltes més. Pel que fa als fragments que ha estudiat, no podem posar cap mena d'objecció. Però quant als usos sistemàtics d'al·lusions mitològiques, nosaltres proposem una altra manera de jutjar-ho.

quandoque bonus dormitat Homerus:
verum operi longo fas est obrepere somnum.

que diu Horaci.⁴⁵ Bé hem de dir que el nostre autor era molt propens a aquest tipus de becaïnes, i les seves confusions en són moltes, massa freqüents. Vol dir això que no tenia ni idea del que utilitzava?, com ho explicaríem? La solució sembla venir-nos al pas, i el mateix protagonista ens dóna una idea a seguir:

“Anà més, e viu aquells monts apellats Nissa e Cirra, e viu los llores consagrats a Apol·ló, déu de sapiència, e les vinyes consagrades a Baco, déu llur de ciència, e moltes coses antigues les quals de paraula havia oydes”⁴⁶

és a dir, sabia moltes coses d'oïda.

Així mateix, tenim localitzat passatges que són citats al peu de la lletra, traduïts quasi paraula per paraula, la qual cosa indica ben a la clara que algunes notícies no les havia percebudes d'oïda, sinó que les havia pres directament d'un text.

Una altra manera de rebre informació fóra també treure-la de les compilacions i els epítoms tan comuns aleshores, antologies o florilegis que l'escriptor potser tingués a l'abast.

Ja hem esmentat abans l'*Ovide Moralisé*, de Pierre de Bersuire, obra traduïda al català el 1398, i que, molt probablement, no sortí de la cort reial.⁴⁷ Tampoc no podem oblidar Enric de Villena i el seu llibre sobre els treballs d'Hèrcules,⁴⁸ amb una afinitat de fonts força curiosa.⁴⁹

(44) Veg. L. BADIA, “La segona visió mitològica de Curial...” (45) Cf. Hor., *Ars*, pp. 359-360.

(46) Veg. *Curial*, Aramon, III, p. 72.

(47) Veg. J. RIERA I SANS, “Catalèg d'obres en català traduïdes al castellà durant els segles XIV i XV” dins *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea 7. Història de la Llengua*, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, pp. 699-709.

(48) Veg. E. DE VILLENA, *Los doze trabajos de Hércules*, Madrid, Biblioteca Selecta de Clásicos Españoles, 1958.

Poques vegades apareix Hèrcules; però, a III, p. 14, l'autor afirma haver llegit els seus treballs:

“Oys he moltes vegades, e encara legits, los treballs d'aquell qui en son temps fonch pus fort dels cavallers, ço és, lo fill de Júpiter i Almèna, qui matà jagants, leons, serps e destruí los monstros seguint-los per moltes partides del món”.

Açò per una banda; per l'altra, sabem que aquest llibre fou redactat primerament en català, tal i com diu M. Morreale a la introducció d'aquest llibre (p. XXXV). ¿Llegí el nostre autor *Los doze trabajos de Hércules* de Villena en català, o el *De laboribus Herculis* de Coluccio Salutati?

(49) Vegeu la nota anterior, M. Morreale, a la introducció d'aquest llibre ens presenta una taula sinòptica de les seues fonts magníficament elaborada. A tall de curiositat enumerarem aquestes fonts:

Sèneca, *Her. F.*, *Her. O.*; Valeri Màxim; Virgili, *Aen.*; Boccí, *De Cons. Phil.*; Ovidi, *Met. Fast.*; Fulgenci, *Mit.*; Lucà, *Phars.*; A. Gel·li; Suetoni; Petrarca; *Rer. Mem.*; Juvenal; Macrobi, *Somn. Scip.*; Dante, *Divina Comedia*; sant Isidor, *Orig.*; Plató, *Almagest.*; sant Agustí, *C.D.*; Salomó, *Prov.*

Dissortadament, i per diversos motius, no hem pogut tenir a l'abast tots els llibres que hauríem desitjat. Hauria estat molt interessant de poder consultar, per exemple, les obres astrològiques a les quals eren tan afeccionats els reis Pere el Cerimoniós i el seu fill Joan I. Pensem també que molts noms erronis que hi apareixen –llevat d'aquells que corresponien a *lapsus* de l'escriptor– potser es podrien explicar per còpies poc fidels de les obres emprades, o per d'altres obres que podia haver utilitzat, com per exemple els *Mythographi Vaticani*, tan necessaris a l'hora de comparar-los amb Fulgenci... i d'altres llibres més.

EXPOSICIÓ DE LA RECERCA DE LES FONTS

Abans de passar a l'exposició, farem unes quantes observacions:

- El text crític emprat per a les referències és el text revisat per Aramon.
- En parlar de "font proposada", en cap dels ítems qüestionarem l'encert dels editors a l'hora d'atribuir les fonts a qualsevol autor o passatge. Gairebé sempre el que farem serà proposar-ne unes altres possibles o bé localitzar puntualment aquestes citacions, les quals, de vegades, no són més que indicades d'una manera molt general i sense concretar-les.

L'exposició serà la següent:

1	2
3	4
5	6
	7
8	

On:

- 1.– Localització al text crític emprat.
- 2.– Ítem.
- 3.– Localització del comentari de l'editor.
- 4.– Passatge proposat per aquest editor.
- 5.– Localització del comentari de l'altre editor.
- 6.– Passatge proposat.
- 7.– Passatge(s) proposat(s) per nosaltres.
- 8.– Comentari, si s'escau, del fragment tractat.

Hi haurà passatges que no han estat comentats ni per Aramon ni per Miquel: aleshores aquesta disposició variarà, i passarem directament al punt següent d'anàlisi. Les edicions emprades per a les possibles fonts són:

- GUIU DE COLUMPNES, *Les Històries Troyanes*, "Traduides al català en el xvi^èn segle per Jacme Conesa, i ara per primera volta publicades per R. Miquel i Planas", Barcelona, Biblioteca Catalana, 1916.
- MANETHO-PTOLEMY, *Tetrabiblos*, ed. W. G. Wadell-F. E. Robbins, Londres, Loewe, 1971.
- PROSPER AQUITANUS, *Expositio Salmorum - Liber Sententiarum* (Corpus Scriptorum Christianorum, series Latina, LXVIII A) Turnholti, Typographi Brepols Editores Pontificii, 1972.
- SAL·LUSTI, *La guerra de Jugurta*, text revisat i traducció de J. Icart. Barcelona, Bernat Metge, 1964.
- L. CAELI FIRMIANI LACTANTI, *Opera Omnia*, ed. Samuel Brandt (*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. XIX), Praga, Viena, Leipzig, 1890.
- VALERIO MASSIMO, *Detto e fatti memorabili*, ed. R. Faranda, Torí, UTET, 1971.
- G. BOCCACCIO, *Genealogie Deorum Gentilium Libri*, ed. V. Romano, Bari, G. Laterza & Figli, 1951, 2 vols.
- MACROBII AMBROSII THEODOSII, *Commentariorum in somnium Scipionis libri duo*, ed. L. Scarpa, Pàdua, Liviana editrice, 1981.
- MACROBE, *Les Saturnales* ed H. Bornecque-F. Richard, París, Classiques Garnier, 1937, 2 vols.
- HYGINUS ASTRONOMUS, *De Astronomia*, ed. F. Serra, Pisa, Giardini editori, 1976.
- C. IULIUS HYGINUS HISTORICUS ET MITOGRAPHUS, ed. F. Serra, Pisa, Giardini editori, 1966.
- PAPIAS, *Vocabularius latinus* (Venetiis, Andreas de Bonetis, 1486), Catàleg d'incunables de la Universitat de València, n. 247.
- ESTACIO, *Opera: Sylvae, cum commentario Domitii Calderini. Thebais, cum commentario Placidi Lactantii, Achilleis, cum commentario Francisci Matarati* (Venetiis, Petrus de Quarengis, 1499), Catàleg d'incunables de la Universitat de València, n. 123).
- DANTE ALIGHIERI, *La Divina Comèdia* a cura di V. Bosco e G. Reggio, Florència, Le Monnier, 1985, 3 vols.
- P. VERGILI MARONIS, ed. R. A. B. Minors, Oxford, Oxford Classical Texts, 1983.
- FABII PLACIADIS FULGENTI, V. C., *Opera* (Accedunt Fabii Claudii Gordiani Fulgentii V. C. - De aetatibus mundi et hominis et S. Fulgenti episcopi super Thebaiden, ed. R. Helm, Lipsiae, Teubner, 1898).
- P. OVIDIO NASÓN, *Metamorfosis*, ed. A. Ruiz de Elvira, Barcelona, Alma Mater, 1964-1983, 3 vols.
- SÉNEQUE, *Hercule Furieux, Les Troyennes, Les Pheniciennes, M. Phedre*, ed. L. Herrman, París, Les Belles Lettres, 1961.

I, 85 Coneixement mitològic de l'autor	Júpiter
I, 90 Font proposada També caldria mirar <i>Div. Comm.</i> , Par. VIII, 1-12.	Cupido <i>Gen.</i> III, 22
I, 97 No cal ni dir que apareixen molts personatges amb noms trets de la mitologia clàssica.	Cloto i Làquesi
I, 97 Miquel, 487	Bellesa d'Helena (Làquesi) <i>Hist. Troy.</i> VII, ls, 3076-3145
I, 105 Tothom sap que un dels atributs de Venus era l'extrema bellesa	Venus
I, 107 Aramon, III, 262 Font proposada: Ja que no ho cita textualment, ben bé ho pogué treure d'aquest capítol.	Cupido i les sagetes <i>Ov. Met.</i> I, 466-471 <i>Gen.</i> IX, 4.
I, 109 Font proposada:	Atropos <i>Fulg. Mit.</i> 1, 8 <i>Gen.</i> I, 5
A notar la confusió del nom de la parca amb el mot grec <i>anthropos</i> .	
I. 109 Aramon, III, 262 Font proposada:	Riu de Lethe <i>Il Filocolo</i> , I, 102 <i>Div. Comm. Purg.</i> XXVIII, 127-131. <i>Gen.</i> III, 17 <i>Sen. Herc. F.</i> , 679-685 <i>Verg. Aen.</i> VI, 713-715.
I, 113 Aramon, III, 262 Font proposada:	Píram i Tisbe <i>Ov. Met.</i> IV, 145-146. <i>Hyg. Fab.</i> CCXLL. 11.

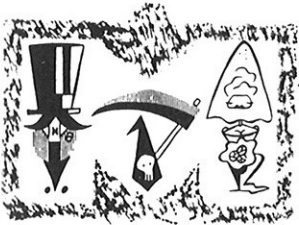
En aquesta, a l'igual que en les altres fonts no és que dissentim de les proporcionades pels altres. Senzillament les apuntem perquè pensem que és probable que el nostre autor conegués les fonts proposades.

- I, 136
Miquel, 488
Font proposada:
- Medea / Creusa
Gen.
Gen. IV, 12
Sen. Med. 817-819
Hyg. Fab. XXV, 55
Ov. Ars. I, 335
- II, 5, 6
Font proposada:
- Mars déu / planeta
Gen. IX, 3
Macr. Somn. Scip. I, 19, 3
Plin Nat. II, 6, 34; II, 12, 60;
II, 13, 64; II, 16, 79; II, 6, 36
Hist. Try. ls. 990-1000
A més, cita també l'autor directament Macrobi (*Macr. Sat.* I, 1-6).
- II, 6
Miquel, 491
Aramon, III, 264
- Lleó de Dante
Div. Comm. Inf., XIV, 63-66.
Idem, i a més *Inf.*, I, 44-48, i
Bocc. Amorosa Visione, VIII, 10-12
- II, 128
No hem pogut localitzar aquesta citació. Potser l'autor li l'atribuís per tal de donar una certa autoritat a aquesta sentència.
- II, 166
Miquel, 498
Aramon, III, 262
Cita molt freqüentment aquest llibre, fins i tot indicant-ne el capítol, cosa que no succeeix aquí.
- II, 260
Font proposada:
- Eolus
Gen. XIII, 20
Verg. Aen. I, 50-64.
Ov. Met. XIV, 223-232
- II, 276
L. Badia apunta el *De Casibus virorum illustrium*, III, II de Boccaccio, (Veg. L. Badia, "De la 'reverenda letradura', en el "Curial e Güelfa").
- II, 290
Vegeu indicacions anteriors.
- Les Parques

III, 5 - ss.
Miquel, 515
Aramon, III, 269

Fonts proposades:

Les Muses
Ov. *Met.* V.
Ov. *Met.* V, 294-678
Fulg. *Mit.* I, 15
Papias, *Vocabularius latinus*,
s.v. "MUSAS"
Gen. XI, 2

Aquest és un dels passatges més interessants a l'hora de trobar-ne les fonts. Ja L. Badia, en l'article abans esmentat, ho posà en relleu i en donà les possibles fonts. Nosaltres, tanmateix, hem intentat esbrinar-ho acudint als textos. Tots tres tenen raó quan ens remeten a l'obra d'Ovidi. S'escau, però, una matisació: creiem que no ho va treure d'un text original, car, quan diu que el jutjat era compost pels déus, hom veu un petit *lapsus*. Ovidi ens descriu aquest jutjat compost per nimfes (cf. Ov. *Met.* V, 300-317). Ens decantem més aviat per la possibilitat que el nostre autor acudís a un text glossat.

Pel que fa a Papias, no ens estem de comparar els textos d'ambdós:

TEXT DEL CURIAL

"E diu Pàpias que aquestes Muses són-com tota veu, de vent e de aygya se fa. E Musa és dita a "moys", grech, que és "aygua", perquè tot so musical de ayre e de aygua s'engendra, car no pot algu veu sonar sens vent e sens aygua e lurs moviment; e axí, de aquestes dues coses totes les forces del cant e de la modulació vénen".

TEXT DE PAPIAS

"- Musas pagani ipsas dicunt quas et nymphas idem deus aquarum"

"- Musa dicitur a mos "mos" aegyptiaco, id est aqua graece. Quia musicus sonus maxime ex aqua et aere fit. Quae ideo novem fingunt quae vox humana per novem fit officia: ex plectro lingua; pulsu quattuor dentium: repercussione duorum labiorum: cavo gutturis: adiutorio pulmonis sicut follis".

"- Musae sunt dictae filiae Iovis et Iunonis: qua omnis vos ex aere et aethere fit: secundum philosophos autem musa dicitur quasi mosis "mosis" idem aquatica: quia nulla sonora vox potest esse sine aqua: nam aquae motus musicam facit".

No cal ni dir que aquesta etimologia proposada per Papias no és correcta; pel que fa a possibles etimologies d'aquest nom, veg. Max Mayer, "Musai", *Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XVI, cc. 680-757. És indutable que el nostre autor emprà directament aquest lexicògraf.

Però seguim endavant i vegem què passa amb la citació de Fulgenci:

TEXT DEL CURIAL

Fa's, donques la veu, per quatre dents contraposades, les quals si alguna defall ha defalliment en la veu; dos labis, dues cathacimbales, als quals la lengua plega, e com se encorba forma un vocal spirit en la concavitat del paladar o de la boca, qui per lo camí de gola corre com per flauta; los leus o polmons, axí com manxes, envien lo vent, e despuys que és enviat lo revoquen e cobren...

També Boccaccio parla sobre aquesta curiosa teoria de l'articulació de la veu humana, citant també Fulgenci. Tanmateix, la citació és indirecta; i ací es pot veure clarament el caràcter directe d'aquesta citació. Al final del fragment que estem estudiant però, hi ha una altra frase significativa:

TEXT DEL CURIAL

"... Callem, doncs, los qui sabem poch, davant aquells qui saben molt"

Hem de reconèixer que aquí la semblança és més temàtica que no pas textual. Però creiem que ja n'hi ha prou amb el que hem al·ludit abans.

III, 8 - ss.
Aramon, III, 270

TEXT DE FULGENCI

Fit ergo uox quattuor dentibus, id est e contraposis, ad quos lingua percutit et quibus si umus minus fuerit sibilum potius quam uocem reddat necesse est. Duo labia uelut cimbalia uerborum commoda modulantia, uocalem format spiritum, palatum cuius concauitas profert sonum, gutturis, fistula quae tereti meatum spiritalem praebet excursu et pulmo qui uelut aerius follis concepta reddit ac reuocat."

TEXT DE BOCCACCIO

"Taceant igitur et se ipsos rabidi mordeant, qui dum non intelligunt, alios mordere conantur, et nos omissum rein-tremus iter".

Citacions directes d'autors antics.
Psalm. CXI, 4.
Sal. Jug. LXIV, 10
Malaquias II, 10
V. Max, VIII, 15 ext. 5
Prosp. Sent. CXXIX

Pel que fa a aquestes citacions, dissortadament no hem pogut trobar-ne tampoc la de Ciceró. Molt ens temem que no pertany a Ciceró aquesta citació. Quan hom cita de

cor –i així ho fa, com podem veure, si comparem aquestes citacions amb els textos correctes– és molt probable equivocar-se.

III, 41 Miquel, 518	Personatges de la guerra de Troia <i>Hist. Troy.</i>
III, 43 Aramon, III, 271	Virtuts cardinals, segons Macrobi, <i>Macr. Somn. Scip.</i> I, 8, 7
III, 48 Miquel, 519 Aramon, III, 271 Font proposada:	Hècuba <i>Gen.</i> Derivació d'Ovidi. <i>Gen.</i> I, Prohemium <i>Ov. Met.</i> XIII 555-575
III, 48 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Megera Derivació d'Ovidi <i>Gen.</i> <i>Fulg. Mit.</i> I, 7
III, 55 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Europa Idem Idem <i>Fulg. Mit.</i> I, 20 <i>Gen.</i> II, 62 <i>Ov. Met.</i> VI, 103-114; II, 835-875 (Fragment al qual es refe- reix Boccaccio). Girona (Ocírroe) <i>Ov. Met.</i> II, 635-675 <i>Gen.</i> <i>Gen.</i> VIII, 9
III, 55 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Aquest nom és fàcilment explicable com a gentilici <i>Chiron: Chirona.</i>
III, 55 Aramon, III, 271 Miquel 519 Font proposada:	Tirèsias Idem Idem <i>Ov. Met.</i> III, 316-338. <i>Stat. Theb.</i> (Comentari de Lact. Plac., pàg. LXXIII

III, 55
 Aramon III, 271
 Miquel, 519
 Font proposada:
 Prondes (Danàc)
Ov. Met. IV, 607-611.
 Idem
Ov. Met. VI, 113
Gen. II, 32

III, 55
 Aramon, III, 271
 Miquel, 519
 Font proposada:
 Carmentis (Io)
 Derivació d'Ovidi
 Idem
Ov. Met. I, 567-746
Gen. VII, 22

III, 56
 Font proposada:
 Reyna de Macedònia (Olímpia)
Gen. XIII, 71
 Fulg. *De Aet.* X

Hem de ressaltar que ací creiem tenir un dels indicis més clars per afirmar que el nostre escriptor emprà aquest autor. En un dels manuscrits, el Sorbonicus 268, del segle XIII, apareix la lectura "*Nectanabum*" (cf. "tractant Neptanabo...")

III, 56
 Font proposada:
 Leda
 Fulg. *Mit.*, II, 13
Gen., XI, 7
Ov. Met. VI, 109.

III, 56
 Font proposada:
 Filla de Ysop (Egina)
Ov. Met. VI, 113
Gen. VII, 57

III, 56
 Font proposada:
 Alcimena (Alcmena)
 Fulg. *Mit.* II, 2
Gen. I, 9; XII, 28

Hem de fer notar que Alcmena no era pas la filla d'Amfitrió, sinó la seua muller.

III, 56
 Font proposada:
 Filla de Nocturno
Ov. Met. VI, 110-111
Gen. V, 30

III, 56
 Font proposada:
 Filla del rey Alcedemonte
Ov. Met. VII, 368-370.

III, 56
Font proposada: Ogienta i els mirmidons
Ov. Met. VII, 622-660
Hyg. Fab. LII, (58, 16)
Gen. VI, 4

III, 57
Font proposada: Ceres
Fulg. Mit. I, 11
Gent. VIII, 4

III, 57
Font proposada: Minos, fill d'Aurora (Memnó)
Ov. Met. XIII, 576-622

Cal tornar a remarcar un altre error. De qui parla és de Memnó, com ja diu Aramon (III, 271), car Minos era fill d'Europa i no li correspon aquest mite.

III, 57
Aramon, III, 271 Auzells qui fets versos
Ov. Met. XII, 576-662

III, 57
Font proposada: Menòsia (Mnemòsine)
Ov. Met. VI, 114
Gen. XI, 2

III, 57
Font proposada: Deoyda (Prosèrpina)
Ov. Met. VI, 114

(En nota de l'edició emprada: "Su propia hija (de Ceres), Prosèrpina, llamada aquí la Deoide como hija de Démeter, que en griego también se llama Deo").

III, 57
Font proposada: Menòfron (Menefró)
Ov. Met. VII, 386-387
Hyg. Fab. CCLIII, 140, 6

III, 57
Font proposada: Sèmel
Hyg. Fab. CLXVII, 10, 13
Fulg. Mit. II, 12
Gen. V, 25

III, 57
Font proposada: Cròcon i Miloe
Ov. Met. IV, 283

Quant a les anotacions que fan els editors des de III, 48 fins aquesta darrera referència, hi estem d'acord: segurament el nostre autor ho tragué d'un llibre d'Ovidi glossat –apuntalant la nostra teoria–. Hi ha prou raons per suposar-ho: primer, hem trobat moltes al·lusions a les *Metamorfosis*, encara que amb noms canviats, cosa que pressuposaria que el nostre autor no els havia tret directament dels manuscrits d'Ovidi. Segon, heus ací un tret molt curiós, que corrobora la nostra hipòtesi: en un fragment de les *Metamorfosis* apareixen esmentades totes juntes unes quantes d'aquestes dones amb les quals Júpiter cometé adulteri. Com hom podrà veure a les fonts suara proposades, parts i versos d'aquest fragment apareixen contínuament referenciats. Ens referim al fragment del llibre VI, versos 103-114, el qual copiem tot seguit:

“Maconis elusam designat imagine tauri,
Eurpam: uerum taurum, freta uera putares;
ipsa uidebatur terras spectare relictas
et comites clamare suas tactumque uereri
adsilientis aquae timidisque reducere plantas,
Fecit et Asterien aquila luctante teneri,
fecit olorinis Ledam recubare sub alis;
addidit, ut Satyri celatus imagine pulchram
Iuppiter inplerit gemino Nycteïda fetu,
Amphitryon fuerit, cum te, Tyrinthia, cepit,
aureus ut Danaën, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, uaris Deoïda serpens.”

III, 58-ss

Font proposada:

Venus

Fulg. *Mit. II*, IMacr. *Somn. Scip.* I, 12, 14-15*Gen.* III, 22Potser tingués a mà també el *Tetrabiblion* de Ptolomeu.

III, 60

Font proposada:
amb

Cèlio (Cel)

les mateixes que abans, car continua
el mite; a notar la mala transcripció del
nom *Caelum Cèlio*

III, 58-ss

Font proposada:

Imprecacions contra Venus

Lact. *Inst.* I, 17, 9-11

III, 61

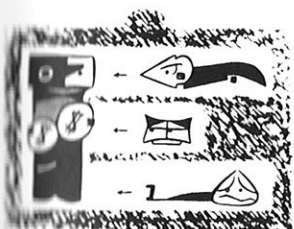
Jubar, epítet de Venus

No és un mot grec, sinó llatí, i només ho pogué treure de Varró o Ovidi (Veg. A. Ernout - A. Meillet, *Dictionnaire Etymologique de la langue latine. Histoire des mots*, s.v. Jubar, Paris, Klincksieck, 1979).

III, 64
Aramon, III, 271	Aragnes
Ov. <i>Met.</i> VI, 1-45
III, 70
Aramon III, 272	Citació d'Aristòtil
Ètica Nicomaquea
III, 72
Font proposada:	monts Nissa e Cirra
Isid. <i>Orig.</i> XIV, 8, 11
III, 72 - ss.
Veg. L. Badia, "De la 'reverenda letradura' en el <i>Curial e Güelfa</i> ".	Curial al Parnàs
III, 74
Font proposada:	al·lusió al "Somni de Scipio" de Macrobi
Macr <i>Somn. Scip.</i> I, 1, 7-11
III, 80
Font proposada:	Els cavalls del Sol
Fulg. <i>Mit.</i> I, 12
<i>Gen.</i> IV, 3
- Ens trobem davant una altra confusió, en aquest cas es tracta dels seus noms:
diu Fulgenci: *Erytreus, Acteon, Lampus, Filogeus*
diu el text: *Etheus, Titan, Lampaus, Philogeus*

Una probable explicació fóra la següent: Hèlios (el Sol) era un tità.

III, 103
Coneixement clàssic general.	Edipo
III, 111
Veg. L. Badia, "De la "reverenda letradura".	Lectura de l'Enèida
III, 130
No hem pogut localitzar aquest capítol tan estrany.	Hèrcules a Espanya

III, 131 Aramon, III, 274 Font proposada:	Cató a Útica V. Max. III, II, 4 V. Max. II, 2, 14
III, 132 Aramon, III, 275	Plató segons S. Jeroni Epístola LIII " <i>De studio scripturarum</i> ".
III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Pasife (Pasífac) <i>Ov. Met.</i> <i>Gen.</i> IV, 10 <i>Hyg. Fab.</i> XL, 69, 10 <i>Ov. Met.</i> VIII, 130-137
III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Phedra (Fedra) <i>Ov. Met.</i> <i>Gen.</i> X, 49 - 50 <i>Ov. Met.</i> XV, 497-500
III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Nino Idem <i>Fulg. De Aet.</i> III
III, 133 Miquel, 525	Jocasta Idem <i>Gen.</i> II, 70 <i>Fulg. Sup. Theb.</i> <i>Hyg. Fab.</i> CCLIII, 140, 3
III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Mirra Idem <i>Gen.</i> II, 62 <i>Fulg. Mit.</i> III, 8 <i>Ov. Met.</i> X, 298-502
III, 136 Font proposada:	Virgínea (Virgínia) V. Max. VI, 1, 2
III, 136 Font proposada:	Medea <i>Hist. Troy.</i> <i>Gen.</i> XIII, 26 <i>Hyg. Fab.</i> XXV <i>Ov. Met.</i> VII, 394-397.

- III, 136
Miquel, 526
Font proposada:
- Progne (Progne)
Faula ovidiana
Gen. XI, 8
Hyg. Fab. XLV, 71, 3
Ov. Met. VI, 424-674
- III, 149
Aramon III, 275
Font proposada:
- Imprecació a Dido
Inspiració virgiliana
Gen. II, 60
- III, 174 - ss
Veg. L. Badia, "La segona visió mitològica de Curial..."
- III, 183-184
Font proposada:
- Epítets de Venus
Gen. III, 22.
- III, 213
¿Potser va llegir el *Scipió e Aníbal*, d'A. Canals?
- III, 227
Font proposada:
Una altra confusió: Els ulls foren escampats a la cua de paó, l'ocell preferit de Junó
- Els ulls d'Argus al cap de Venus
Ov. Met. I, 583-750
- III, 230
Miquel, 540
Aramon, III, 276
- Parelles d'enamorats clàssics
Molt comú en la nostra literatura
Tirant lo Blanch II, 13
- III, 249
- Philogeus vers lo regne d'Esperia
Gen. IV, 3
- Ja hem vist, com hom concedia una part del dia a cada cavall; els darrers raigs de llum corresponien a Filogeus, tal i com diu aquí l'autor.
- III, 255
Miquel, 544
- Jàson e Medea (Jasó, i Medea)
Hist. Troy. III, ls. 957-973.
- III, 256
secundum verbum tuum"
Aramon, III, 27
- "*Nunc dimitis servum tuum Domine*
Luc. II, 29

Tot seguit apareix l'índex de les fonts proposades per nosaltres. El signe "*" indica que l'autor cita assenyalant la font o bé que la semblança entre l'ítem i la font proposada no planteja cap dubte pel que fa a l'atribució:

<i>Font</i>		<i>Citació Curial</i>	
Ovidi	<i>Met.</i>	I, 466-471	I, 107
		IV, 145-146	I, 113
	<i>Ars.</i>	I, 335	I, 136
	<i>Met.</i>	XIV, 223-232	II, 260
		V, 294-678	III, 5-ss*
		XIII, 555-575	III, 43
		VI, 103-114	III, 55-ss*
		II, 835-875	III, 55
		II, 635-675	III, 55
		III, 316-338	III, 55
		VI, 113	III, 55
		I, 567-746	III, 55
		VI, 109	III, 56
		VI, 113	III, 56
		VI, 110-111	III, 56
		VII, 368-370	III, 56
		VII, 622-660	III, 56
		X, 155-161	III, 56
		XI, 756	
		XIII, 576-622	III, 57
		XII, 576-662	III, 57
		VI, 114	III, 57
		VII, 386-387	III, 57
		IV, 283	III, 57
		VI, 1-145	III, 64
		VIII, 130-137	III, 133
		XV, 497-500	III, 133
		X, 298-502	III, 133
		VII, 394-397	III, 136
		VI, 424-674	III, 136
I, 583-750		III, 227	
Bocc.	<i>Gen.</i>	III, 22	I, 90
		IX, 4	I, 107
		I, 5	I, 109
		III, 17	I, 109

		IV, 12	I, 136
		IX, 3	II, 5-6
Bocc.	<i>Am. Vis.</i>	VIII, 10-12	III, 6
	<i>Gen.</i>	XIII, 20	II, 260
	<i>De cas. vir.</i>	III, II	II, 276
	<i>Gen.</i>	XI, 2	III, 5-ss*
		I. Prohemium	III, 48
		II, 62	III, 55
		VII, 9	III, 55
		II, 32	III, 55
		VII, 22	III, 55
		XIII, 71	III, 56
		XI, 7	III, 56
		VII, 57	III, 56
		I, 9	III, 56
		XII, 28	III, 56
		V, 30	III, 56
		XI, 13	III, 56
	<i>Gen.</i>	VI, 4	III, 56
		VIII, 4	III, 57
		XI, 2	III, 57
		V, 25	III, 57
		III, 22	III, 58-ss*
		IV, 3	III, 80
		IV, 10	III, 133
		X, 49-50	III, 133
		II, 62	III, 133
		XIII, 26	III, 136
		XI, 8	III, 136
		II, 60	III, 149
		III, 22	III, 183-184
		IV, 3	III, 249
Guid. Col	<i>Hist. Troy.</i>	VII ls 3076-3145	I, 97*
		III, ls 990-1000	II, 166
		XI, XXVI	
		»	III, 41
		»	III, 136
		III, 957-673	III, 255
Fulg.	<i>Mit.</i>	I, 8	I, 109
		I, 15	III, 5-ss*

		I, 7	III, 48
		I, 20	III, 55
		II, 13	III, 56
		II, 2	III, 56
	<i>De Aet.</i>	X	III, 56*
	<i>Mit.</i>	I, 10	III, 57
		I, 11	III, 57
		II, 12	III, 57
		II, 1	III, 58-ss
		I, 12	III, 80
	<i>De Aet.</i>	III	III, 133
	<i>Sup. Theb.</i>		III, 133
	<i>Mit.</i>	III, 8	III, 133
Dante	<i>Div. Comm.</i>	Purg. XXVIII, 127-131	I, 109*
		Inf. XIV 63-66	II, 6*
		Inf. I, 44-48	
		Par. VIII, 7-9	III, 61*
Sen.	<i>Herc. F.</i>	679-685	I, 109
	<i>Med.</i>	817-819	I, 136
Verg.	<i>Aen.</i>	VI, 713-715	I, 109
		I, 50-64	II, 260
		III, 111*
Hyg.	<i>Fab.</i>	CCXLI, 11	I, 113
		XXV, 55	I, 136
		LII, 58, 16	III, 56
		CCLIII, 140, 6	III, 57
		CLXVII, 20, 13	III, 57
		XL, 69, 10	III, 133
		CCLIII, 140, 3	III, 133
		XXV	III, 136
		XLV, 71, 3	III, 136
Macr.	<i>Somn. Scip.</i>	I, 1, 19, 3	II, 43*
	<i>Sat.</i>	I, 1-6	
	<i>Somn. Scip.</i>	I, 8, 7	II, 43*
		I, 12, 14-15	III, 58ss
		I, 2, 7-11	III, 74*
V. Max.		VIII, 15, 5	III, 10*
		II, 2, 14	III, 131*
		VI, 1, 2	III, 136*

Papias	<i>Voc. Lat. s.v.</i> "Musas"	III, 5-ss*	
	<i>Psalm.</i>	CXI, 4	III, 9*
Sal.	<i>Jug.</i>	LXIV, 1	III, 8*
Malaquias		II, 10	III, 9*
Prosp.	<i>Sent.</i>	CXXIX	III, 10*
Stat.	<i>Theb.</i>	pag. LXXIII	III, 55
Lact.	<i>Inst.</i>	I, 17, 9-11	III, 58-ss
Aristot.	<i>Eth. Nic.</i>	...	III, 70
Isid.	<i>Orig.</i>	XIV, 8, 11	III, 72
Plin.	<i>Nat.</i>	II, 6, 34; II, 6,36 II, 12, 60; II, 13, 64 II, 16, 79	II, 5-6*
St. Jor.	<i>Epist. LIII</i>		III, 132
	<i>Tirant</i>	II, 13	III, 230
Luc.		II, 29	II, 256

Xavier Gómez
Universitat de València

